

Etikprövning av forskning

Till utbildningsutskottet

Utbildningsutskottet har den 13 februari 2003 beslutat bereda konstitutionsutskottet tillfälle att yttra sig över proposition 2002/03:50 Etikprövning av forskning jämte motioner i de delar som berör konstitutionsutskottets beredningsområde. Fem motioner har väckts med anledning av propositionen.

I propositionen föreslås en lag om etikprövning av forskning som avser människor. Därtill föreslås ändringar i bl.a. sekretesslagen (1980:100) och personuppgiftslagen (1998:204).

Konstitutionsutskottet begränsar sitt yttrande till sådana aspekter på lagförslagen som berör utskottets ansvarsområde.

Utskottet

Propositionen

I propositionen föreslås en ny lag om etikprövning av forskning som avser människor och biologiskt material från människor (etikprövningslagen). Förslaget syftar bl.a. till att skydda den enskilda människan och respekten för människovärdet vid forskning. I den föreslagna lagen ställs upp ett krav på etikgodkännande av den forskning som lagen omfattar. Lagen skall gälla också forskning som sker utan att den enskilde lämnat sitt uttryckliga samtycke och som avser känsliga personuppgifter enligt personuppgiftslagen eller personuppgifter om lagöverträdelser m.m.

Etikprövningen skall enligt propositionen göras av regionala nämnder för forskningsetik, som skall vara självständiga i sitt beslutsfattande. Varje regional nämnd skall vara indelad i avdelningar. En avdelning skall vid avgörande av ett ärende bestå av en ordförande, som är eller har varit ordinarie domare, tio ledamöter med vetenskaplig kompetens och fem ledamöter som företräder allmänna intressen.

En regional nämnds beslut skall kunna överklagas av forskningshuvudmannen hos en central nämnd för forskningsetik. Den centrala nämnden skall

bestå av ordförande och sex övriga ledamöter. Ordföranden och ersättaren för ordföranden skall vara eller ha varit ordinarie domare. Av de övriga ledamöterna skall fyra ha vetenskaplig kompetens och två företräda allmänna intressen. Den centrala nämnden skall också ha tillsyn över efterlevnaden av den nya lagen och föreskrifter som meddelats med stöd av den.

Regeringen skall enligt förslaget utse alla ledamöterna i de olika nämnderna.

Förslaget till lag om ändring i sekretesslagen innebär att sekretess skall gälla i myndighets verksamhet som består i etikprövning och tillsyn enligt etikprövningslagen för enskildas personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till den enskilde lider men och för enskilds ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde lider skada om uppgiften röjs. Sekretessen skall inte gälla beslut i ärenden. I fråga om uppgifter i allmänna handlingar skall sekretessen till skydd för enskildas personliga förhållanden gälla i sjuttio år och sekretessen till skydd för enskildas ekonomiska förhållanden i tjugo år.

Förslaget till lag om ändring i personuppgiftslagen består i huvudsak av att det i 19 § förs in ett nytt första stycke enligt vilket känsliga personuppgifter får behandlas för forskningsändamål om behandlingen godkänts enligt etikprövningslagen. Ändringen innebär att den hittillsvarande möjligheten för en forskare att själv efter anmälan till Datainspektionen med ledning av avvägningsregeln i 19 § bedöma om behandling av personuppgifter får äga rum försvinner. I stället träder den obligatoriska etikprövningen enligt etikprövningslagen. Avvägningsnormen, som innebär att behandlingen skall vara nödvändig för forskningen och att samhällsintresset av forskningen skall klart väga över risken för intrång i enskildas personliga integritet, försvinner enligt förslaget ur personuppgiftslagen såvitt avser behandling av känsliga personuppgifter för forskningsändamål. Grunderna för avvägningsnormen skall enligt propositionen i stället tas in i etikprövningslagen.

Motionerna

I motion 2002/03:Ub4 av Gunilla Carlsson m.fl. (m) föreslås bl.a. att riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförts om grundlagsprövning. Motionärerna vänder sig mot det sätt på vilket regeringen prövat om förutsättningarna enligt regeringsformen för att begränsa informationsfriheten är för handen i fråga om etikprövningslagen. Enligt motionen har regeringen inte prövat om alla de i 2 kap. 12 § regeringsformen föreskrivna förutsättningarna är uppfyllda.

I motion 2002/03:Ub5 av Sofia Larsen m.fl. (c) föreslås bl.a. att riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som i motionen anförts om att ordförande ej behöver ha erfarenhet som domare. Förslag i samma riktning framförs i motion 2002/03:Ub6 av Ulf Nilsson (fp). I motion 2002/03:Ub8 av Mikaela Valtersson m.fl. (mp) föreslås bl.a. att de regionala nämnderna och den centrala nämnden skall bestå enbart av företrädare för allmänheten.

Vissa grundlagsbestämmelser

Enligt 2 kap. 1 § regeringsformen (RF) är varje medborgare gentemot det allmänna tillförsäkrad informationsfrihet, dvs. frihet att inhämta och motta upplysningar samt att i övrigt ta del av andras yttranden. Informationsfriheten får begränsas genom lag i den utsträckning som medges i 2 kap. 12 och 13 §§ RF.

Begränsning får enligt 12 § andra stycket göras endast för att tillgodose ändamål som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle. En begränsning får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den och ej heller sträcka sig så långt att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen såsom en av folkstyrelsens grundvalar. Begränsningar får ej göras enbart på grund av politisk, religiös, kulturell eller annan sådan åskådning.

Enligt 13 § får informationsfriheten begränsas med hänsyn till rikets säkerhet, folkförsörjningen, allmän ordning och säkerhet, enskilds anseende, privatlivets helgd eller förebyggandet och beivrandet av brott. I övrigt får begränsning av informationsfriheten ske endast om särskilt viktiga skäl föranleder det. Vid bedömandet av vilka begränsningar som får ske skall särskilt beaktas vikten av vidaste möjliga yttrandefrihet och informationsfrihet i politiska, religiösa, fackliga, vetenskapliga och kulturella angelägenheter.

Utskottets ställningstagande

Utskottet har inte något att invända mot vad som föreslås i propositionen.

Stockholm den 13 mars 2003

På konstitutionsutskottets vägnar

Gunnar Hökmark

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Gunnar Hökmark (m), Göran Magnusson (s), Barbro Hietala Nordlund (s), Helena Bargholtz (fp), Kenth Högström (s), Mats Einarsson (v), Mats Berglind (s), Henrik S Järrel (m), Anders Bengtsson (s), Tobias Krantz (fp), Kerstin Lundgren (c), Helene Petersson (s), Gustav Fridolin (mp), Inger Jarl Beck (s), Tuve Skånberg (kd), Elisebeht Markström (s) och Bertil Kjellberg (m).

Särskilt yttrande

Kerstin Lundgren (c) och Gustav Fridolin (mp) anför:

Genom de förslag som propositionen lägger skapas en bättre ordning för den forskningsetiska granskningen. Den blir genom lag rättsligt reglerad, vilket vi välkomnar. Frågan om antalet ledamöter som företräder allmänhetens intresse och hur dessa ska utses prövas i annat utskott.

Med den nu föreslagna lagregleringen följer att nämnderna får ett ansvar för rättssäkerheten gentemot den enskilde. Det kan finnas klara fördelar med att ordföranden i nämnderna t.ex. kunde vara lekman. Men med hänvisning till Europakonventionen om mänskliga rättigheter och vad som där sägs om oberoende domstolsprövning finner vi dock, vid en avvägning mellan olika intressen, starka skäl tala för att ordföranden i nämnderna skall vara eller ha varit domare.